

Ez a regék ősi népe . . .

(Az új lendületet vett magyar népismeret egyik legkiválóbb szakembere, Ortutay Gyula pompás összefoglaló munkát írt a paraszti élet változásiról, alkotásairól. Könyvének („Parasztságunk élete”) itt következő fejezete a magyar népmese kialakulásának társadalmi okait vizsgálja.)

... Valóban a „csodák népe“ ez. Szikkadt mezőkön kis kanászgyerek nótázik, a dohánycesomózáskor, kukoricafosztáskor, esőszkunyhó előtt meseszó hallatszik, a kis ablakokat színes szőttek takarják, az élet ünneplő eseményeit és a halál sötét pompáját tilalmak, varázsok, bonyolult szertartások, szokások fonják át. A kutatók csodálata mindezekig az alkotásoknak szólt: a balladának, a dallamos finom és tiszta ivelésnek, hullámozó változatoknak, a mesék világának, a népművészet gazdagságának s a népi szokások primitív érdekességeinek. De kevesen csodálták az életet, amely sorsa ellenére maga fölé emelte ezeket az alkotásokat. Pedig a nagyobb csoda ez. Hajlandóak vagyunk néprajzi érdekességek és esztétikai élmények kedvéért megfélemezni a paraszti alkotókról s a paraszti hagyomány őreiről (a kettő sokszor egyet jelent!) s főképp arról, hogy ezek az alkotások milyen élet-helyzetben születtek s őrződtek meg a lejegyzés, lefénnyképezés, fonográf-hengerre-vétel idejéig. A paraszt kultúra alkotásai elválaszthatatlanul összefüggnek a parasztság társadalmi helyzetével és tudatosságának paraszti fokával. A megrendítő ezekben az alkotásokban éppen az, hogy a paraszti lét gazdasági, társadalmi és kulturális magárahagyottságából, szigorú körülhatároltságából születtek. A paraszti alkotások szépségének, varázsának másik döbbenetesebb és monumentálisabb arca bontakozik ki előttünk ezeknek az összefüggéseknek ismeretében...

... Még jobban megvilágosodik előttünk ez az összefüggés, ha meséinket vizsgáljuk át ebből a szempontból. Gyűjtőutamon sohasem találtam gazdag paraszt mesélőre (pedig jó pár kötetre való mesét gyűjtöttem), mindig szegény parasztok voltak a mesélőim, pár holdas „gazda“ volt a magas határ. Nem tekinthető ez véletlennek, szorosan összefügg a paraszti társadalom osztályszerkezeti kérdéseivel. A nagygazdához méltatlan s illetlen lenne, ha a mulattatásnak ezt a módját vállalná magára. A mesélés funkciója a szegényparaszti réteg kiválasztottjaié, kiknek megadatott a tehetség s társadalmi helyzetük, foglalkozásuk és mesélő kedvük között nincs ellentét... A mesealkotás és a megőrzés szorosan kapcsolódik a szegényparaszti osztályhoz. Meséinket szegényparasztságunk teremtette meg s őrizte napjainkig. Ezért könnyen érthető azután a paraszti mesékből sugárzó szociális élmény s a magasabbra törés forró vágya, a kötött és reményte-

len sorsból való elsóvárgás, meséik egyik fermentuma, egyik legalaptevőbb motívuma... A népmese mai pusztulásának okai nem abban rejlenek, mintha a parasztság egyeteme gazdaságilag olyan helyzetbe került volna, hogy a paraszti irodalomnak e primitív szépségeiről már könnyűszerrel lemondhatna. Távolról sem. Inkább a paraszti tudat egyre általánosabb racionalizásáról kell beszélnünk. A múlt század végének lázongásaitól kezdve, még a jobbágyparasztságban is tudatosultak létének alapvető problémái, ha azokat nem is látja a maguk igazi összefüggéseiben s egyelőre inkább az alázat magatartásával reagál. A munkásvándorlások mai formái, a világháború megrázkódtatásai, a városok extenzív hatása, az iskolázás általános volta: mind-mind okai a paraszti tudat újabb alakulásának. A népmese pedig elválaszthatatlanul kapcsolódik a régi paraszti társadalmi és kulturális szituációhoz, abból sarjadt, élete sem tarthat tovább...

... Érdekes élményem volt Balsán, Szabolcs megyében: az apa (hetvenötéves lehetett) különböző, a falujában megtörtént tehénrontásokat mesélt s a rontást elhárító, a rontást megbüntető varázssokat. Fia, aki a világháborút megjárta s már kijutott a paraszti szemléletnek ebből a szakaszából, egy ideig szegyenkezve s kellemetlenül hallgatta a történeteket, majd kissé ingerülten leintette az apját, hogy „ne untassa a tanár urat ezekkel a bolondságokkal, nem igaz ebből egy szó se!” Az öreg magából kikelve támadt neki s hitet tett, hogy saját szemével látta, hogy jött a rontó-asszony egy szál ingben, jajgatva, hogy ne sütögessek már (a tehén tőgye alá égő paraszt tartott a tudós juhász, az süttötte a rontót), kegyelmezzen az életének. Meg is mondta az asszony nevét. Nemesak a két generáció szembenállásában kifejeződő változás, tudatátalakulás ténye volt tanulságos, hanem a mesélő öregnek teljes zavartalan benneélése ebben a régi szemléleti formában...

ORTUTAY GYULA

Az államhatalom bírálhatósága a polgárok államhűségének egyik legbiztosabb jele. A szólás és gyülekezési szabadság az elégedetlenség szerepe, de a szükséges javítások előfeltétele is. Egy kormány mindig többet tanulhat ellenfelei bírálatából, mint hívei dicséretéből. Ezt a bírálatot elfojtani végeredményben a kormány bukásának előkészítését jelenti.

(Laski H. Amerikai egyetemi tanár)